

KAJ MUNKS BOGTRYKKER

AF

TORBEN SMISTRUP

Naar man tænker paa, hvor daarligt flere af vor Litteraturs store Navne og da navnlig Ludvig Holberg er blevet behandlet af deres Bogtrykkere, og hvor elendigt mange af deres Værker er trykt, maa man glæde sig over, at vor Tids store Digter, *Kaj Munk*, netop skulde vælge Rasmussen i Ringkjøbing til sin private Bogtrykker, for faa Steder herhjemme brænder Idealismens Flamme med klarere Skær end hos Bogtrykkeren fra den lille vestjyske By, og naar flere af Kaj Munks Tryk i Dag er saa eftertragtede, skyldes dette ikke blot deres Indhold, men ogsaa den fremragende Udførelse, de har faaet. Hans Bøger er ikke alle trykt hos Ringkjøbing-Bogtrykkeren, men paa Grund af Vedersøs Naboskab med Ringkjøbing og den deraf følgende Kontakt under Arbejdet kom Rasmussen til at staa ham nærmere end nogen af de københavnske Bogtrykkere, der udførte Arbejder for hans Forlag.

Bogtrykker *Louis Rasmussen*, der er Søn af Bogtrykker *Andreas Rasmussen*, overtog efter Uddannelse hos Busch i Aarhus og Egmont H. Petersen i København Faderens Trykkeri i Ringkjøbing, og hans Interesse for smukt Bogtryk har gjort Trykkeriet kendt ogsaa ud over Landets Grænser. Som Forlagsbogtrykker og Medlem af Turistforeningens Bestyrelse er han ofte i København, og det er lykkedes mig at faa den travlt optagne Mand til at fortælle lidt om sit Samarbejde med Kaj Munk.

Bogtrykker Rasmussen er af den Haandværkertype, hos hvem det er Lysten og Kærligheden til Faget, der har drevet Værket, og saa

er han dansk — en af de mange, Tyskerne aldrig fik Bugt med, og som trods tysk Vagt paa Trykkeriet og en stadig Trusel om tysk Overtagelse af hans Materiel vedblev at trykke Kaj Munks Frihedsdigte og intet Øjeblik frygtede Følgerne af det, der blev gjort — heldige Kaj Munk, som fandt denne Bogtrykker.

Mit første Møde med Kaj Munk — fortæller Bogtrykker Rasmussen — var meget morsomt. Vi var netop ved at trykke et stort Kort over Jylland for Turistforeningen, og da jeg skulde til et Møde i Viborg, havde jeg taget Kortet med mig for at læse Korrektur i Toget. Saa var *det* gjort. I Toget kom jeg til at sidde ved Siden af en mærkelig Mand, der uden at præsentere sig tilbød at hjælpe mig med at læse Korrektur, fordi han syntes, det maatte blive bedre, naar to læste det igennem. Da vi var færdige, takkede jeg ham, men senere viste det sig dog, at vi begge havde overset, at g'et manglede i Ringkjøbing, saa den Hjælp var ikke meget bevendt.

Et Stykke Tid senere kom imidlertid Manden fra Toget ind i Trykkeriet og præsenterede sig som Kaj Munk; han vilde gerne have trykt en Sang. Naturligvis kunde jeg ikke lade være at fortælle ham om den Fejl, vi havde overset, og saa lo han, saa Taarerne trillede ham ned ad Kinderne. Det syntes han alligevel var *for* galt, at to kunde overse en Stavefejl og det endda i Navnet paa den By, de begge kendte saa nøje.

Fra Tid til anden kom Kaj Munk senere med forskellige smaa Lejlighedssange, og en Dag i 1937 kom han tøffende i sin gamle, høje Fordvogn og spurgte, om vi kunde trykke en Bog for ham. Han skulde bruge den til Julegave. Det var hans Ungdomsarbejde, Skuespillet »Pilatus«.

Da jeg ikke kunde give ham fuld Besked angaaende Papir, Pris osv. med det samme, bad jeg ham besørge nogle af sine Ærinder i Byen, og da vi havde Erbar Grotesk i Maskinen, satte vi et Stykke op for at se, hvad det fyldte, og hvordan det saa ud. Da Kaj Munk kom tilbage, viste vi ham det, vi havde sat op. »Men det er jo færdig

omtrent — det er dog utroligt, hvad der kan laves paa saadan en Maskine«, sagde han, og han var meget tilfreds med den Skrift, vi havde »valgt«.

Kaj Munk var en morsom og impulsiv Mand. Saaledes husker jeg, at vi til »Pilatus« havde sat en Række forskellige Forslag op til en Forside, og han havde allerede valgt et, da han paa Trykkeriet saa den Stilebog, som Manuskriptet stod i, og hvorpaa der med en ubehjælpelig Barneskrift stod Stykkets Forfatter og Titel. »Jeg havde egentlig tænkt mig noget i den Retning«, sagde han, »men det kan det altsaa ikke blive«. Jeg svarede omgaaende, at det kunde blive nøjagtig Mage til, men det syntes han var helt utroligt, og da vi med en Leveringstid paa 4 Dage Lille-Juleaften afleverede 100 Eksemplarer af Oplaget til ham med den i Facsimile trykte Haandskrift paa Forsiden, sagde han: »Men det er dog forfærdeligt — saa kan De jo lave lige saa mange falske Veksler, De vil!« — — Ja, han var skam en morsom Mand.

Første Juledag, medens jeg gik og rodede i Huset, hørte jeg pludselig de høje Støn fra en Fordvogn. Det var Kaj Munk, der vilde bede om endnu et Par Eksemplarer af sin Bog. Han havde lovet et Par gamle Koner paa Sygehjemmet en Bog i Julegave, og nu vilde han glæde dem med en, han selv havde skrevet. Han kom dog ikke af Sted uden at have faaet en Kop Kaffe, men bedst som vi sad ved det hyggelige Kaffebord, udbød han: »Du milde Himmel, jeg skal jo holde Gudstjeneste i Vedersø!« Op sprang han, og et Øjeblik efter tøffede han af Sted.

Facsimiletrykket kom Kaj Munk ofte tilbage til, og da Henvendelserne til ham om at faa de Privattryk, han udsendte, blev saa talrige, at han ikke kunde overkomme at besvare dem haandskrevne, kom han og bestilte 1000 Stk. Brevpapir med følgende Tekst (naturligvis i Facsimile):

Jeg takker Dem for Deres venlige Henvendelse, men det er mig desværre umuligt at efterkomme den.

Med Hilsen

Kaj Munk.

Der er sikkert mange Hjem, som gemmer dette Facsimiletryk som et kært Klenodie. Iøvrigt var det utroligt, hvad Folk i de senere Aar tilbød for at faa et Kaj Munk-Tryk. Med Privattrykkene havde vi ordnet det saadan imellem os, at Kaj Munk leverede Teksten, mod at han fik et vist Antal Bøger. Begge udsendte vi saa Eksemplarer til vore Forbindelser og Venner.

Hvad man tilbød Kaj Munk for at faa et Tryk, véd jeg ikke; men jeg har, da vi udsendte »Den blaa Anemone«, været ude for Tilbud som f. Eks. Stof til en Kamgarnshabit, og en Dame fra Skive tilbød 1 kg ægte Kaffe og en Kransekage. Kaffen havde jeg nede at lugte til, men da jeg ikke syntes, den lugtede som ægte Kaffe, sendte jeg den tilbage igen.

Jeg vil ikke lægge Skjul paa, at det de sidste Aar af Besættelsen ingenlunde var nemt at være Kaj Munks Bogtrykker; hans aabenlyse Kamp mod Tyskerne gjorde, at hans Tryk var Genstand for særlig Bevaagenhed fra Censurens Side. Skuespillet »Niels Ebbesen« blev saaledes beslaglagt, netop som det var færdigtrykt; men da Politiet ringede en Time før det kom, naaede vi at faa det meste af Oplaget af Sted til Bogbinderen, og hans Bopæl »kendte vi ikke«. Paa denne Maade lykkedes det trods Censurens Forbud at faa solgt 12.000 af de 16.000 trykte Eksemplarer.

Den sidste Bog, jeg trykte for Kaj Munk, var Digtsamlingen »Den Skæbne ej til os«.

Kaj Munk skrev til mig: »— tør De trykke denne Bog?« Dette Brev, som kunde bruges imod mig ved en eventuel Arrestation, rev jeg dog i Stykker, og jeg fik i Stedet et Brev, hvor »tør« var udeladt, saaledes at man ikke kunde betvivle, at Trykket var udført »med ren Samvittighed«.

Digtene blev sat, men da vi begge var klare over, at de var farlige, raadede min Kone os til at udsende dem paa en Maade, saa vi ikke blev taget af Tyskerne. Vi fandt da paa at trykke Digtene i et Oplag paa 100 Eksemplarer, forsyne det med et Korrekturstempel, og Kaj Munk vedlagde hver Bog et lille Brev med følgende Ordlyd:

Kære Ven!

Hermed et Korrekturtryk af en Digtsamling.
Vil du skrive til mig, om du synes, jeg kan sende den ud nu.

Venlig Hilsen
Kaj Munk.

Da vi var færdige med Drøftelserne, gik vi hen paa Kroen, hvor vi kunde faa en god Kop Kaffe og en Cognac, og ved Kaffen løftede Kaj Munk Cognacen og sagde: »Naa, Bogtrykker, nu vover vi noget, men vi haaber, vi begge kommer godt fra det«.

Det var mit sidste Samvær med Kaj Munk.

Om Aftenen den 4. Januar 1944 ringede Politiet til mig og fortalte, at man havde faaet at vide, at Kaj Munk samme Aften var blevet hentet af Gestapo, og da jeg troede, det var »Den Skæbne ej til os«, det gjaldt, fandt jeg det bedst at sove ude den Nat, men det viste sig senere, at det var noget meget større, der var paa Færde. Om Morgen, da jeg mødte paa Trykkeriet, fik jeg det sørgelige Budskab om Mordet paa Kaj Munk.

Den Dag, Kaj Munk skulde begraves, blev det forlangt, at ingen Virksomheder i Ringkjøbing maatte ligge stille, men mine Folk lagde Arbejdstiden saadan, at de kunde naa at komme til hans Begravelse midt paa Dagen og alligevel arbejde 8 Timer. Sangene havde vi tilbuddt Fru Lise Munk at trykke gratis. Der var bestilt 400 Eksemplarer, men da Personalet paa nær Trykkerlærlingen *Harald Bank* var gaaet til Middag, den Dag Kl. 12—15, blev der ringet fra Vedersø, at man skulde bruge 500 ekstra, og kun de, som havde faaet Sange tilsendt, vilde faa Adgang til Kirken. Lærlingen, der iøvrigt var den samme, som med Edsløfte fortav, hvor mange der var trykt af »Den Skæbne ej til os«, havde imidlertid taget 16 Eksemplarer af Sangen fra, og da jeg kom ind i Kirken i Vedersø, saa jeg med Forbavselse hele mit mandlige Personale dér!

— I en lille Pause har jeg spurgt, om Kaj Munk nu ogsaa værdsatte det smukke Udstyr, hans Digte og Smaafortællinger kom i.

— Jo, absolut! Jeg har flere Breve hjemme, hvor Kaj Munk har skrevet meget begejstret om det typografiske Udstyr, og han var ogsaa i det daglige meget interesseret i, hvilken Skrift vi valgte, og paa hvilken Maade vi vilde lave hans Arbejde.

At man i Bogtrykkeriet har haft Begivenhederne og Tyskerne paa allernærmeste Hold, forstaar man, naar man hører, at Rasmussen og hans Personale den 29. August 1943 om Natten blev hentet af Gestapo og beordret til at trykke de tyske »Bekendtgørelser om Undertagelsestilstand«. Maskingeværer blev stillet op i Trykkeriet, men Typograferne nægtede at arbejde, og kun stillet over for det Ultimatum, at man i Tilfælde af Arbejdsnedlæggelse vilde indkalde tysk Arbejds-kraft, besluttede de at udføre Arbejdet.

Det var beundringsværdigt, at Bogtrykker Rasmussen alligevel fortsatte at trykke de Digte, der — skønt kun trykt i et ringe Oplag — blev kendt over det ganske Land, blev en flammende Frihedsappel til det danske Folk og for Eftertiden en Dokumentation af, hvad en modig og dygtig Bogtrykker udrettede trods Undertrykkelsens haarde Pres og strenge Censur.

*Dampen er lidt mat For Sejden koges
under Lørg.*

Men det viser på, at den koges.

Kaj Munk.

Forord til »Det unge Nord« (Nyt nordisk Forlag 1942).

Pilatus.
Skuespil i 4 Akter
af
Harald Cajus.

*B*ag Bloddamps Taage, bag Mordbrands Røg,
bag vredne Jerntog, bag Dødninggrin,
bag al vor Tidsalders raa Ruin

*jeg griber ejter det fjerne Syn,
det fjerne Syn af den nye Jord,
hvor endelig Menneskeværdighed bor.*

*Der ser jeg ogsaa dig, Fædreland,
et Danmark rejsende sig fra Fald
til vaagen Klarhed over sit Kald.*

*Forstod omsider du Livets Lov,
beredt paa Mark og beredt paa Sø
det Land skal leve, hvis Folk kan dø!*

*Den strenge Lov blev nu ogsaa din.
Men hvad har, inden du kom saa vidt,
o, dyrebare, du ikke lidt!*

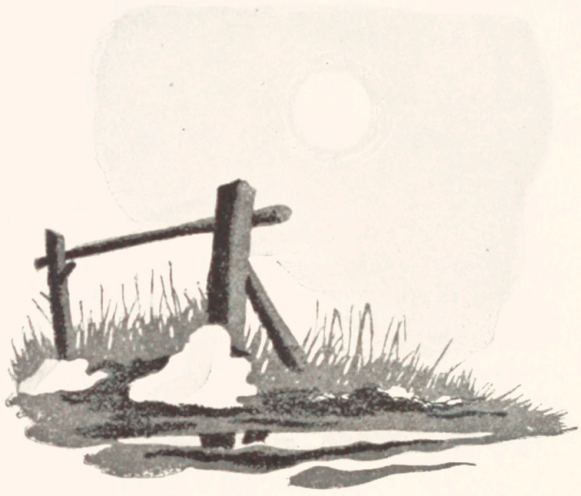

Verke Handberg 26. Mæch 1942.

Hverdagshistorie. Lad os faa Knappen syet i, det kom vi her for. Og videre, andetstedshen!

Ja saamænd! men den, der selv er født i en Nærhed af Sandalmagernes Stræde, giver sig gode Stunder. Han prøver paa at læse i det hvide Ansigt paa den anden Side Disken. Staar der ogsaa noget om et Hvide-Sande, der fæg til, om Storhedsdrømme, der blev lukket inde og sank sammen i sig selv, om en Resignation, der fandt sin Lykke i, at Udsynet dog blev

Hvad var det dog, der skete?
Mit Hjerte frosset haardt som Kvarts
maa smelte ved at se det
den første Dag i Marts.
Hvad gennembrød den sorte Jord
og gav den med sit søblaa Flor
et Stænk af Himlens Tone?
Den lille Anemone,
jeg plantede der i Fjor.

DEN SKÆBNE EJ
TIL OS

2 KORREKTUR 2/9 11 a A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI RINGKJØBING	Ny Korrektur ønskes:	Kan trykkes
	Underskrift	

Teksten til foranstaaende Facsimiler.

1. Omslag til Skuespillet »Pilatus« med det Facsimiletryk, som Kaj Munk var saa begejstret for. Bogen udkom 1937 paa Nyt nordisk Forlag.
2. Side af Digtsamlingen »Det unge Nord« (Nyt nordisk Forlag 1942).
3. Side af »Smaabyens Sjæl«, udgivet 1943 af Bogtrykker Louis Rasmussen i Anledning af Ringkjøbings 500 Aars Jubilæum. Tegningen af Ib Buch.
4. Et Opslag fra det skønne Digt »Den blaa Anemone« (1943), en af Perlerne fra Kaj Munks og Bogtrykker Rasmussens Samarbejde. Tegningen af Aage Rasmussen.
5. Smudstitelsiden med Korrekturstemplet fra Digtsamlingen »Den Skæbne ej til os«, det sidste Arbejde, Kaj Munk og Bogtrykker Louis Rasmussen udførte sammen. Paa Korrekturen staar Datoen $\frac{7}{9}$, denne Dato er dog forkert, idet Digtene blev trykt langt senere, men da Forbudet mod deres Offentliggørelse kom den $\frac{8}{9}$, blev man nødt til at skrive den forkerte Dato.